
Butlletí

Excursionista de Catalunya

El Ferrocarril elèctric de Núria

DESPRÉS d'un llarg període en el qual s'ha parlat molt de la construcció d'una via fèrria que portés al Santuari de Núria, i durant el qual diverses empreses i homes tècnics han estudiat els variats sistemes de propulsió que més bon resultat podrien donar en aquelles muntanyes pirenenques, és ja públic que, definitivament, dintre de ben poc, a primers de juny, seran començats els treballs d'un cremallera que unirà la vall de Núria amb l'estació del transpirenaic a Ribes del Freser.

També és del domini públic l'interès que té la societat constructora integrada totalment per compatricis nostres i especialitzada en aquesta mena d'obres, puix és la mateixa del cremallera de Monistrol a Montserrat, i funiculars de Sant Joan i de Montjuich, en dur endavant els treballs amb tota activitat, de forma que, comptant les interrupcions forçoses durant l'hivern, estigui enllestí i a punt de marxa d'aquí dos anys. I, com que un lapse de dues anyades passa volant, ens trobarem, el dia de demà, amb un lligam ràpid, còmode i modern, que permetrà a tothom, excursionistes i gent casolana, d'anar a Núria sense cap esforç i amb un temps mínim, des de Barcelona i els altres indrets de la terra; fins i tot serà possible l'anar-hi i el tornar-ne en una mateixa jornada, puix la durada del trajecte del cremallera es previst, des de Ribes, en una hora escassa, i això donarà un total de cinc hores des de la

nostra capital, sense comptar amb l'estalvi que ha de comportar l'electrificació immediata del Nord i del Transpirenenc.

Per tot plegat, ens sembla que és oportú aquest moment per a fixar el nostre criteri en una qüestió tan vivament lligada amb l'Excursionisme nostre, el qual veu en la vall i en les muntanyes que envolten el Santuari, un dels seus més representatius fogars. És molt probable que, la primera vegada de sentir a parlar d'aquest i dels altres projectes de mecanització dels nostres camins, a més d'un haurà envaït un sentiment de protesta i negació.

L'esperit romàntic i apassionat que tot excursionista vell, - els que fa alguns anys que són muntanyencs, - porta dins, se sent ferit per aquesta obra, d'igual manera com va protestar - potser només interiorment, prevenint-ne la inutilitat - quan en la mateixa vall de Núria es va enrunar l'església vella i quan s'ha anat a un engrandiment del Santuari que destrueix la perspectiva de la seva plaça i dels seus actuals edificis.

El «ja està bé tal com està» i el «tota la vida ho hem vist així», ajuntat sobretot als records dolcíssims, patinats pel temps i deixats tornar-se rancis, expressament per a fer-ne un tast de tant en tant, poden ésser uns arguments de pes en mans de bastants amics venerables i admirats que us parlen d'un Núria llunyà, primera fita del nostre Excursionisme de gran volada. Aquestes persones tenen tota la raó, la seva raó sentimental que ningú els vindrà a discutir.

Però, tot el món es troba embolicat dins una època de febre, de folla activitat, de transacció, que no se sap fins on anirà a parar, maldant un dia i un altre dia en simplificar trajectes i escursar distàncies. Després de tants de segles d'anar tothom a un mateix ritme i d'haver-s'hi habituat plenament, sembla que, la humanitat s'hagi donat compte que li cal moure's incessantment, cada vegada més de pressa, i sempre d'una manera més complicada. Una part dels millors cervells humans treballen incansablement en oferir noves solucions en aquesta admirable lluita moderna contra el temps i les distàncies.

És, en virtut d'aquest fet, que les muntanyes han vist també arreu trencar-se la seva pau secular, i han sentit ferida i humiliada la seva majestat que creien invencible. El que fa anys s'esdevingué en altres països, comença d'arribar-nos a nosaltres.

Si, d'una banda, una veu interior ens mena a la protesta, d'un altre costat, el sentit «pràctic» ens inclina a acceptar la nova llei, i avui dia aquest sentit acostuma a emportar-se sempre la victòria. Si tan prim miréssim, veuríem que l'era d'un cremallera a Núria

ens ha vingut per etapes. Fa pocs anys el tren no passava de Ripoll, un tren que hi estava tant o més que ara fins a Puigcerdà. A Ribes finia la carretera, sempre desastrosa, i allà mateix es començava a caminar. De mica en mica la carretera ha arribat fins a Queralps, i el tren, força mes ràpid, deixa els excursionistes a Ribes, on encara un auto els escursa molta estona de carretera. Àdhuc el camí de ferradura fins al Santuari ha estat fitat, arranjat i «escursat», en modificar-ne un tros considerable. I bé, no havem vist encara cap excursionista massa purità que, com en els vells temps, comencés la seva excursió a Ripoll o que, menyspreant el camí nou, seguís tota la costa fins a dalt de l'Oratori. No ens atrevim a dir que tots els excursionistes admetran el futur cremallera amb la mateixa facilitat que una millora del camí o un abreujament dels trossos inicials; però ens sembla que en el fons no hi poden posar gaires obstacles

I no hi poden posar obstacles, perquè ens hauríem d'imposar, tots plegats, la tasca de fer veure a alguns excursionistes i als que volen ésser-ne, que Núria, que el Santuari de Núria, no és, en ell mateix, el terme suprem de l'excursionista. Voldríem aclarir suficientment aquest concepte. La simple vall de Núria, amb tots els encants del camí i de les gorges, pot satisfer a aquells que la visiten moguts de curiositat o bé per sentiment religiós. Aquests trobaran que fins allí, àdhuc quan hi vagin amb cremallera, ja hi ha massa muntanya, i no tindran gaires ganes d'anar més enllà.

Però això, que és molt comprensible per a alguns, no ho fóra gens tractant-se de gent que troba un esplai en caminar i veure terres i muntanyes. Per a tots aquests resulta una cosa imperdonable l'arribar fins al Santuari, a tocar d'un seguit de cims que valen la pena, i entornar-se'n sense fer-los una visita. En aquest sentit, i sempre guiats per l'aspecte utilitari, creiem que el cremallera de Núria serà molt beneficiós al nostre Excursionisme. El Puigmal i tots els altres cims de Núria, quedaran de fet molt acostats a la gent que hi vagi de ciutat, i, amb el mateix esforç i temps que ara calen per a pujar al Santuari, es podrà aleshores petjar el cim d'alguna muntanya de més de 2.800 metres.

Creiem també, amb convenciment, que els constructors han de fer alguna altra cosa més que posar a la disposició dels muntanyencs un cremallera fins a Núria, a fi que un cop allà, ells sols se les arreglin amb les seves muntanyes. Donarien una nota esplèndida de bona voluntat i d'estimació, si en certs indrets, dins les rutes més clàssiques, cuidessin de la construcció d'uns petits abrics,

no ens atrevim a dir refugis, que servissin d'eixopluc momentani en cas de mal temps i per a fer-hi nit solament en casos extrems, quan algun incident o contratemps de ruta així ho exigís. La seva utilitat fóra doble, puix a més d'ésser útils durant l'estiu, també servirien durant l'hivern, puix és de preveure que per a excursions amb skis, Núria esdevindrà un lloc privilegiat. Tot i que Núria no pot competir amb La Molina quant a pistes de skis, qualitat de neu i varietat de pendants, té d'avantatge el nombre d'excursions d'alta muntanya i de travessies a fer pels nuclis de skiadors experts. Per això la construcció dels mentats abrics fóra doblement interessant.

Tenint en compte els llocs preferits fins ara, podem assenyalar com les excursions més practicades tant a l'estiu com a l'hivern aquestes dues: la travessia cap a Ull de Ter, i l'ascensió al Puigmal, amb l'eventual fins a La Molina. Si ens demanessin, doncs, el nostre parer, diríem que dins aquests dos trajectes haurien de trobar-se les dues construccions que caldria bastir.

La una, en la coma de Mulleres, dessota de les Noucreus, al començament del fort pendent darrer; i l'altra, en la part superior del pla dels Eugacers, a mitja hora del cim del Puigmal. Aquests refugis a més de servir tot temps per a facilitar les excursions de travessia o de simple ascensió, tindrien, a l'hivern, l'avantatge d'amparar i oferir repòs als skiadors que hi muntarien, perquè es trobarien situades en el centre de les dues millors comarcades de la vall per a la pràctica del ski com esport, quan es volgués prescindir d'excursions de més volada.

El tipus de refugi hauria d'ésser el més senzill, petit, de cabuda per a unes 10 persones, de construcció sòlida, com correspon als rigors que hauria de suportar, proveït dels elements més indispensables i que estés obert sempre, i, per tant, a disposició de tots els excursionistes, tal com s'ha fet amb el Refugi Cèsar A. Torras al Prat d'Aguiló. Creiem no obstant que el del pla dels Eugacers, hauria d'ésser major i fer possible una habitació durant l'estiu que el transformés en cantina i àdhuc en un petit restaurant muntanyenc. Podem assegurar que el cost dels dos refugis no seria de gaire consideració per a una empresa que es disposa a realitzar una obra costosíssima, l'esdevenidor de la qual dependrà en bona part de l'acollida que puguin donar-li els mateixos elements que veurien amb molt bons ulls la realització que suara venim d'apuntar, amb totes aquelles esmenes que s'hi volguessin introduir després d'un més aprofundit exàmen. Per la nostra part, ens hem limitat a exposar en termes generals el que podria fer-se en

GORJA DE NÚRIA I PONT DE CREMAL : → PAS DEL CREMALERA

ESTRET DEL SALT DEL SASTRE

GORJA DE NÚRIA I PONT DELS TRES MOLINS

GORJA DE NÚRIA PROP DEL SANTUARI

Des. G. Sala

profit dels ideals muntanyencs tot aprofitant l'avinentesa del cremallera elèctric de Núria.

El que sí hauríem de fer tots plegats, amb les entitats excursionistes al davant i amb tota la gent que senti una mica d'afecte per a les nostres belleses naturals, fóra el procurar per tots els mitjans que, si el cremallera ha de construir-se, sigui fet amb un gran respecte al paisatge, procurant fins a l'extrem el no destruir o el destruir el menys possible l'encís del bell camí de les gorges. L'ideal fóra trobar un altre traçat, per un camí totalment diferent del que segueixen i seguiran els que prefereixin continuar a peu. No coneixem exactament el desenrotllament del projecte, però ens sembla poc probable que aquest i els altres que existeixen puguin estar-se de travessar l'únic camí natural per a pujar al Santuari.

Almenys, si en això no hi ha remei hem de demanar, hauríem d'exigir que, en cap indret i sota cap pretext, la fatxenderia ultramoderna del ciment armat i dels seus aliats ressaltessin massa cruament d'un paisatge plàcid i tan vell com el món. Ens plauria que el nou cremallera fos una cosa modesta, discreta, que procurés passar completament desaparcebuda, sense ganes de trencar l'encís pireneic.

Caldria que es tractés d'evitar als que vulguin seguir anant i venint a peu com sempre tot sentiment de vergonya i d'indignació. Hauríem de cercar de resoldre en el camí de Núria la fórmula del màxim respecte i establir-hi una comprensió mútua. Si es tingués aquest encert, aquesta obra, a més d'una mostra de l'enginy pirral, en fóra una altra que pregonaria als quatre vents, al cor de les serralades pirenenques, que seguim essent un poble que avança donant-se les mans.

J. M.^a G.

La Vila de Martorell

MARTORELL vila famosa pel Noya i pel Llobregat» diu Francesc Pujols en una de les seves poesies dedicades a aquesta població, la qual, efectivament s'alça en la confluència dels rius Anoya, l'*Andòlia* dels romans, i Llobregat. Les seves cases s'enfilen per les muntanyes en què hi ha la Torreta d'en Nadal i les ruïnes del castell de Rosanes. La seva població

actual és d'unes quatre mil ànimes, i el seu emplaçament és sumament estratègic, puix està en el lloc en què, des del Cairat a Barcelona, les voreres del Llobregat s'acosten més, prop del pas o congost que posa en comunicació el pla que pren nom d'aquesta vila, el qual és una continuació insensible des del punt de vista orogràfic del Penedès, i el baix Llobregat, que es continua insensiblement amb el de Barcelona. Això fa que Martorell hagi estat tostemps un important nucli de comunicacions. En l'actualitat, s'hi creuen les vies fèrries de Barcelona a Sant Vicens per Vilafranca, i de Barcelona a La Pobla de Lillet; d'ella surt el ramal d'Igualada; hi passa la carretera de Madrid a França per Aragó i Catalunya, i arrenquen d'aquesta vila les de Terrassa, Olesa, Piera i Sant Sadurní. Pot rebre justament el nom de vila dels ponts, puix en els seus voltants, i a poca distància de les seves cases hi ha: el del Congost del tren de via estreta que va a Barcelona, el de la carretera de Terrassa, el del Diable (que la tradició diu que el diable va construir en una nit per a poder apoderar-se de l'ànima d'un comerciant de bestiar que anava a la fira de Sant Sadurní i que estava desesperat per no poder passar el riu, a conseqüència de la riuada que s'havia endut l'anterior pont), el del tren de Vilafranca i el de la via d'Abrera, La Pobla de Lillet i Igualada, que hi ha sobre el Llobregat i el d'Anoya construït ja a darreries de l'Edat Mitjana pel municipi de Martorell i refet a darreries del segle passat.

No se sap si Martorell existia en l'època romana ni si, cas d'existir, l'anomenaven els romans *Einis* o *Tolobis*; però, és el cert, que els romans hagueren d'aprofitar el pas del congost, degut a que, riu avall, la mar entrava molt endintre de la terra, almenys fins a Molins de Rei, i en el segle segon després de Jesucrist alçaren un pont en el mateix lloc en què hi ha l'actual del Diable del qual encara queda l'arc triomfal d'entrada, del mateix ordre arquitectònic que l'arc de Barà, i part dels fonaments (totes aquestes restes són d'una pedra groga que contrasta pel seu color amb la vermella de la construcció medieval).

No lluny de Martorell, a la vora dreta de l'Anoya, hi ha l'ermita de Santa Margarida, en la qual hi ha hagut restes de tres diferents construccions: una de muçàrab del segle x, a la qual pertanyia un arc de ferradura molt semblant al de la propera Olèrdula i que fa poc fou destruït amb motiu de reparacions fetes a la capella; una altra del segle xii a la qual pertanyen els capitells, decorats segons el principi d'austeritat bernarda, que es conserven en el Museu Santacana del mateix Martorell, i una, final, que, per a tancar el

VALL DEL FRESER : QUERALPS, FUSTANYÀ I RIAL

Cls. G. Sola

COMA DE NOU-CREUS DES DEL PUIGMAL

TRAÇAT DEL FERROCARRIL ELÈCTRIC DE RIBES A NÚRIA

Llargada de la línia: 12.230 m. — Ample de la galga: 1 m. — Pendent màxim: En adherència, 55 per mil; a les seccions de cremallera, 150 per mil. Desvall total: 1.052 m. — La cremallera començarà al quilòmetre 5.600, prop del viaducte d'Estremera, i probablement es suprimirà a uns 300 o 400 metres de l'estació de Núria. — Estacions: Ribes del Freser-Empalme amb el F. C. Transpirenàtic (915 m. alt.), Vila de Ribes (917 m. alt.), Querolps (1.182 m. alt.) i Núria (1.967 m. alt.). — Foradades: Entre Ribes i Querolps, dues de 33 i 56 m respectivament; entre Querolps i Núria, Quatre de 180, 61, 35 i 180 m, respectivament. — Viaductes: Un a la sortida de Ribes, de 71 m. de llargària; un al peu de Querolps, sobre la riera d'Estremera, de 144 m. de llargària i 20 m. d'alçària; i un altre sobre el riu Núria, a les proximitats de Cremal, de 120 m. de llargària i 50 m. d'alçària.

MARTORELL : VISTA GENERAL

Gis. J. Domenech

CONGOST DEL LOBREGAT PROP DE MARTORELL

RESTES DEL CASTELVELL DE ROSANES

Obs. J. Domenech

SANT GENÍS DE ROCAFORT

SANT GENÍS DE ROCAFORT

Dis. J. Domènec

SANT GENÍS DE ROCAFORT

ERMITA DE SANTA MARGARIDA

Gra. J. Domenech

ERMITA DE SANTA MARGARIDA

creuer es va fer a mitjan segle XIII. En aquesta ermita hi ha també restes d'una cripta i una bella imatge de Santa Margarida, del segle XV.

Els muçàrabs eren uns cristians que, quan la invasió alarb, quedaren vivint entre els moros i subjectes a ells; conservaren però la civilització visigòtica i prengueren molts elements de cultura dels seus dominadors. Quan avançà la reconquesta es veieren obligats a traslladar-se a les terres dels cristians independents, sempre que el domini d'un partit fanàtic entre els musulmans els feia impossible la vida, i portaren llavors a les terres dels cristians independents els elements de cultura que havien après dels seus dominadors. Així es fundaren a Catalunya, Egara, l'antiga Terrassa i Olèrdula. La construcció de Santa Margarida, del segle X, devia pertànyer a una població muçàrab que devia ésser destruïda en la invasió d'Almanzor en 985.

El poble i terme de Martorell en l'Edat Mitjana va formar sempre part del senyoriu de Castellvell de Rosanes; depenia, per tant, del que avui anomenem castell de Sant Jaume.

El castell de Sant Jaume primer s'anomenà de Rosanes o Rodanes, i la primera notícia documental que en tenim és de l'any 930. Destruïts molts castells per Almanzor en la seva invasió se n'aixecaren molts de bell nou a les primeries del segle XI per a defensar-se, els catalans, en cas de noves invasions. Prengueren el nom de castells vells tots aquells que havien quedat en peu després de la tal invasió i així passà amb l'antic de Rosanes que, en 1023, en la cessió que, de varis castells, féu la comtesa Ermesindis al seu fill Berenguer Ramon I, ja s'anomena Castellvell, i a l'any següent ja tenim notícies de Guillem que fou el primer senyor que s'anomenà de Castellvell. Del nom Castellvell procedeix, per corrupció, el de Castellví. El nom de castell de Sant Jaume, amb el qual coneixem ara el Castellvell de Rosanes, ve d'una ermita a ell propera que fou bastida en 1115 amb motiu d'haver-se donat el dia de Sant Jaume, prop de Castellvell, una gran batalla, en la qual quedaren derrotats els Almoravits o Moabites que havien invadit el Comtat de Barcelona, i arribaren fins a Sant Cugat i fins a Sant Andreu de Palomar. Sobre la vila de Martorell, i, en direcció a migjorn hi ha unes roques que, del nom d'un dels seus propietaris han pres el nom de Roques del Peyret. Sobre aquestes roques en el segle XI es va alçar un castell que prengué el nom de Rosanes sense cap adjectiu i el qual en 1103 fou establert a Ramon Udalar que prengué el nom de Ramon de Rosanes.

La primera dada documental que tenim de Martorell és de l'any 1032. En un plet sostingut pel Vescomte de Barcelona Mir Giribert i l'abat de Sant Cugat, en el qual formava part del Tribunal, Guillem de Castellvell, uns testimonis varen jurar sobre l'altar consagrat a la Mare de Déu que hi havia a l'Església fundada sota el Castell de Rodanes (nom que rebia al principi el de Rosanes) prop de la plaça o mercat de Martorell. La declaració es va prendre allí perquè els testimonis eren molt vells, la qual cosa indica que devien ésser habitants del poble (1). L'Església a què fa referència aquest document creiem que tindria el mateix emplaçament que l'actual, i, quant el mercat o plaça, tant podia ésser l'actual plaça de la Vila com el carrer del Mercadal o de l'Estrada. Veiem que la primera dada documental de la vila de Martorell, les fires de la qual tanta importància i vida li darien amb el temps, parla ja de la seva plaça o mercat. Això confirma que Martorell deu la seva existència al seu emplaçament prop de la via comercial que aprofitava pel seu pas l'únic pont que hi havia per anar de Barcelona al Penedès.

Un document de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (2) de l'any 1143 parla del pont de Martorell. És una deixa feta per en Guillem Rotllant de 16 quarteres de civada per l'obra del tal pont, que llavors hom devia refer.

Segons Balari (3), en 7 de setembre de 1173 va ésser publicada a Martorell una sentència.

Martorell devia prendre gran increment a principis del segle XIII, amb motiu de que el senyor feudal del seu territori, Guilleuma de Castellvell va concedir exempció de mals usos a tots els que anessin a viure entremig del riu Anoya i del pont de Sant Bartomeu, nom que llavors es donava al pont del Diable.

Quant al nom de Martorell, segons Tàmaro (4), ve de Monts Oreos, que vol dir altura en la qual està la fita o terme d'una regió o de Murus Oreis que vol dir fortalesa que serveix de terme o fita.

Entre els propietaris del terme sabem que, en 1211, hi havia una tal Arsendra que, en aquesta data, va cedir al seu germà una finca que agafava la banda dreta de Noya, desde Miralles fins a Martorell (5).

(1) Cartoral de Sant Cugat, fol. 89, doc. 323.

(2) Liber Ant. Cat. B. Lib. 2, n.º 196 fol. 68 vo. col. 2. Nota treta de Balari: *Origenes históricos de Cataluña*, p. 374.

(3) Balari: lloc citat p. 368. Nota treta de l'Arxiu de Vich: *Liber dotacionum Antiquarum presentis ecclesia vicensis*, fol. 12, col. 2.

(4) *Album pintoresc i monumental de Catalunya*, t. 2.º, pàg. 85.

(5) Lib. Ant. Cat. B. vol. IV n.º 249.

Restes dels edificis que es degueren alçar quan aquest primer esplendor de Martorell, a principis del segle XIII, són les finestres romàniques que es conserven en el pati de can Ros i en una casa del carrer de la Font, i el capitell de decoració austera i treball rústec que es guarda en el Museu Santacana (el n.º 177 del Catàleg) i que procedeix d'una casa que havia servit de presó.

A primers de desembre de 1240 el rei en Jaume el Conqueridor va estatjar-se a Martorell, tot anant de València a Barcelona, on arribà el dia 12 d'aquell mes (1). També s'hi estatjà l'infant en Pere, a últims de desembre de 1267 (2), i altra volta el rei en Jaume, entre el 8 i el 13 de maig de l'any 1275, tot anant de Lleyda a Barcelona (3). Segons Antoni de Bofarull (4) també hi passà el rei Pere el Gran, el Divendres Sant de 1285, de pas cap a Barcelona.

Se sap, per una circular del rei Pere (5), que el pont fou reparat i reedificat l'any 1283. D'aquesta data creiem que procedeix l'actual pont, amb el seu gran arc de punt d'ametlla, propi de l'arquitectura ogival que llavors es generalitzava en terres de la corona d'Aragó.

El senyoriu de Castellvell va passar, per extinció de la línia mascle i per enllaços de les pubilles, als vescomtes de Bearn, i, d'aquests, als comtes de Foix i vescomtes de Castellbò. La vila de Martorell en tant va anar creixent i, junt amb ella, el comerç que s'hi feia, sobretot de vi. Això donà lloc a que els veïns demanessin al seu senyor, Roger Bernat vescomte de Castellbò i fill segon del comte de Foix Gastó, el privilegi que en la vila solament poguessin entrar vi i verema del terme. Roger Bernat va concedir el privilegi en 1335, però rebé en canvi la quantitat de tres mil sous (6). El privilegi va firmat també per D.ª Constança de Luna, esposa de Roger Bernat, perquè aquest, quan hi va contraure matrimoni, en 5 de juliol de 1329, va hipotecar a favor d'ella i en garantia del dot que aportava al matrimoni, Castellví i Martorell, i els habitants, en 27 de setembre del mateix any, li prestaren homenatge (7).

En setembre de 1338, el rei va concedir a D.ª Constança el po-

(1) Miret i Sans: *Itinerari de D. Jaume el Conqueridor*, p. 146.

(2) id. pàg. 406.

(3) id. pàg. 518.

(4) *Ha. de Catalunya*; t. 9 de l'edició catalana, p. 170.

(5) A. C. A. Reg. 46, fol. 134 vo. Dada exhumada per Tàmaro, en l'*Album pintoresc i monumental de Catalunya*, II, p. 85.

(6) Maspons: *Bulleti de l'Associació d'excursions Catalana*, vol. VIII, p. 165.

(7) *Historia del Languedoc*, t. IX, p. 402, Archives Nationales de Paris Cartró J. 88 O. i col·lecció Decamps, vol. 61.

der establir a Martorell, Sabadell i altres llocs de les seves baronies, a deu famílies de jueus (1). No tenim cap més dada d'aquesta aljama que no sabem si va arribar a establir-se a Martorell.

El rei Pere del punyalet o el cerimoniós, va estar a Martorell, de pas cap a Montblanch, abans d'emprendre la campanya del Rosselló en 1243 (2). El mateix any a primers de novembre va estatjar-s'hi també el destronat rei de Jaume de Mallorca, que ja en aquella ocasió havia perdut tots els seus dominis. A Martorell rebé un porter del senyor d'Exèrica, que li trameté un cartell de desafiament del seu senyor. L'ex-rei Jaume el dia 14 d'aquest mes s'escapà de Martorell, on el feia vigilar el rei Pere, i se n'anà a Cardona (3).

Del 1344 data la fundació del municipi de Martorell. En aquest any Roger Bernat i la seva esposa Constança, concediren privilegi als veïns de la vila, perquè cada any poguessin elegir els jurats que havien de governar-la, i, a més, dos cònsols encarregats de defensar la comunitat, davant els quals devien rendir comptes els jurats (4). És el cas de fundació d'un municipi, no d'origen reial, com ho foren la majoria, sinó senyorial.

El rei Joan I s'estatjà a Martorell amb motiu d'anar de Molins de Rei cap a Vilafranca el dia 30 d'octubre de 1387, i el 20 de març del següent any, tornà a sojornar-hi, anant de pas des de la mateixa vila de Molins de Rei cap a Piera.

En morir el rei Joan I, el comte de Foix i vescomte de Castellbò, Mateu, volgué fer valer els drets a la corona aragonesa de la seva muller Joaquina, filla del difunt rei; però els estats de la corona d'Aragó acceptaren i proclamaren per rei a en Martí germà de Joan I. Llavors el de Foix volgué fer valer els seus drets per les armes: invadí Catalunya des de França i per l'alt Pallars, i això donà lloc a que un estol de tropes del municipi de Barcelona i del senyor de Rosanes, comanades per aquest, s'apoderessin de Martorell i del castell de Sant Jaume. Fou declarat que els dominis de la casa de Foix i Castellbò a Catalunya, eren del rei. Quan tot això passava, el rei Martí era encara a Sicília, i quant a la vila de Martorell, la seva esposa na Maria, estant a Barcelona el dia 13 de setembre de 1396, o sigui setze dies després de la presa de la vila i de Castellvell de Rosanes, va concedir aprovació i confirmació dels capítols que el municipi li va presentar, el text dels quals és

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó, registres 864 i 867.

(2) Antoni de Bofarull: Història de Catalunya, t. 15 de l'edició catalana, p. 119.

(3) id. id. p. 144.

(4) Maspons: lloc citat, p. 165.

llàstima que no coneguem, si bé podem suposar que eren ampliació dels concedits per Roger Bernat de Castellbò en 1344. A més, en aquesta concessió la reina Maria va fer franca la vila del sagrament i homenatge que els seus veïns tenien prestat als comtes de Foix, i va complir l'observança dels privilegis, franqueses, usos i costums de què estava en possessió, el dret d'imposar sises o arbitris per a atendre a la reivindicació dels censals que el municipi havia subscrit a favor del comte de Foix, en canvi la tragué indemne d'ells, i li va concedir els privilegis que fos considerada carrer de Barcelona inseparable d'aquesta ciutat, lliure del servei militar quant als seus veïns i altres (1). Aquestes concessions varen ésser confirmades pel rei Martí, en 31 de juliol de l'any següent, i comunicades al procurador de la baronia de Castellví, que tenia llavors Galceran de Rosanes, el 13 d'agost següent, per a que respectés allò en elles consignat baix pena de mil florins d'or (2).

Com veiem, entre aquestes concessions hi havia la d'ésser la vila de Martorell, carrer de Barcelona, cosa que fou negada pel rei catòlic, després de llarg plet com veurem més endavant.

En 17 de setembre següent, el rei Martí va manar als cobradors de tributs de la baronia de Castellvell de Rosanes i dels altres senyorijs, que la casa de Foix tenia a Catalunya com a provinents de la de Moncada, que entreguessin el que recaptessin als cobradors reials (3).

En 12 de març de 1398, el rei encarregà al seu procurador en la baronia de Castellvell de Rosanes, que com sabem era Galceran de Rosanes, que requerís als vassalls que havien estat del comte de Foix, per a que reconeguessin com a senyor feudal al rei (4).

El 5 d'agost de 1398, va morir Mateu comte de Foix i vescomte de Castellbò (5). El succeí en els estats de Bearn i Foix, la seva germana Isabel, casada des de 1381 amb Arximbald de Graillí capital de Buch (6). Isabel suplicà al rei Martí de la sentència per la qual s'havien confiscat al seu germà tots els seus béns de Catalunya, i el rei li va retornar Castellbò amb el caràcter de feu del rei d'Aragó, però es va retenir la baronia de Castellvell de Rosanes, els procuradors d'Isabel varen consentir la retenció, però en

(1) Maspons: lloc citat, p. 165.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó, registre Gratiarum del rei Martí 1397-8, fol. 29.

(3) id. reg. 2255, fol. 53.

(4) Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 2316, fol. 3.

(5) Arxiu de Foix; caixa 30.

(6) Bethencourt: *Historia genealógica y heráldica de la nobleza española*, t. V., p. 154.

la disposició reial va agregar-se que es podria reclamar del rei la devolució de la baronia per justícia o per gràcia (1).

Aprofitant-se d'aquests canvis, Dalmau, carlà de Castellbisbal (poble que també formava part de la baronia de Castellvell de Rosanes), va oposar-se a que els seus vassalls concorreguessin als sometents que amb so de corns i repic de campanes es convocaven a Martorell tal com havia fet en temps dels antics senyors, sempre que es cridava sometent en el Castellvell o en el de Rosanes, i a més convocava ell mateix a sometent, obligant a anar-hi els veïns de Castellbisbal, els síndics i jurats de Martorell, que a penes emancipats de la dependència feudal ja se sentien senyors, varen anar a protestar al rei, i aquest, a 19 d'agost de l'any 1400, va expedir una ordre al procurador reial de la baronia, que, com sabem, era Galceran de Rosanes, i li ordenà que impedís a Dalmau de Castellbisbal el convocar sometent amb corn o a so de campanes, i que obligués als veïns d'aquest poble a concórrer al sometent de Martorell (2).

Continuant el favor reial envers la vila de Martorell, es va concedir al seu municipi, en 17 de setembre del mateix any 1400, el dret de posar arbitris sobre el pa, el vi i altres articles que en ella es venguessin per espai de dotze anys (3).

Extingida la dinastia catalana, i substituïda en el tron d'Aragó per la de Trastàmara com a conseqüència del que s'acordà en el compromís de Casp; i mort el primer rei d'aquesta dinastia, Ferran d'Antequera, el seu fill i successor, Alfons V, anomenat el magnànim, va concedir al seu germà, l'infant Enric, Martorell i tota la baronia de Castellví de Rosanes (el nom de Castellvell ja quasi desapareix del tot dels documents) amb data 2 d'abril de 1418 (4), però sembla que l'infant no va exercir actes de jurisdicció en el senyoriu, puix la reina Maria esposa i lloctinent del Magnànim a Catalunya durant les seves llargues estades a Nàpols, va continuar cobrant tributs reials en tota la baronia, i Martorell va continuar impetrant i aconseguint privilegis reials (5).

Amb una gran imprecissió de jurisdiccions, al mateix temps que la jurisdicció reial i que la nominal de l'infant Enric, s'exercia sobre la baronia de Castellvell o Castellví la de la ciutat de Barce-

(1) A. C. A.: *Liber patrimonii regii*, fol. 372 vo.

(2) Document de l'arxiu dels comtes de Sobradia a Barcelona, publicat pel P. March en la revista de Madrid *Razón y fe*, corresponent al mes de desembre de 1924, p. 536.

(3) Maspons: lloc citat, p. 165.

(4) Sentència del Tribunal Suprem de 25 de maig de 1870.

(5) A. C. A., registre Gratiarum 1419-29, fol. 29.

lona, els consellers de la qual reconegueren per carlà del mateix al propi procurador de la baronia, Bernat de Jonquieres, i en 7 de maig de 1437 li feren deixar fiança per la quantitat de 154 lliures que la ciutat li havia bestret per a pagar el sou d'un any dels quatre guardes que hi tenia. D'aquesta manera els consellers de Barcelona s'anaren apoderant del castell, i en 21 de gener de l'any següent, un conseller l'anà a inspeccionar, i a 2 de gener de 1440, es nomenà procurador del mateix (1).

En tant continuaren les qüestions amb els carlans de Castellbisbal que llavors eren els germans Roger i Joan, segurament fills de Dalmau (2). Joan rebé de la corona una gratificació pels seus drets (3).

Els consellers de Barcelona feren obres en el Castellvell que devia estar en gran manera atropellat i quasi ruïnós, des de que havien estat foragitats d'ell els darrers gascons que, a les darreries de 1411 i durant la primera meitat del 1412, aprofitant-se de l'interregne i de les turbacions que subseguien a la mort del rei Martí, hi tremolaren la bandera de la casa de Foix i Castellbò, i reclamaren als jurats de Martorell per a que la vila en pagués part. Les obres a què es referia aquesta reclamació havien consistit principalment en fer l'escala nova, i havia bestret el seu import el procurador de la baronia, Bernat de Jonquieres, el qual, per a poder-les cobrar, aconseguí dels consellers de Barcelona, en 4 de febrer de 1444, cartes per als jurats de Martorell, per a que li paguessin l'import de les tals obres, deduït de les 20 lliures de quèstia que cada any, per Tots Sants, la vila de Martorell feia a la ciutat de Barcelona (no era, com es veu, del tot paternal la protecció que dispensava Barcelona a les poblacions que havien obtingut el privilegi d'esser-ne considerades com a carrers). Per acords dels Consellers de 11 d'abril de 1440, 2 de juny de 1441, 14 de novembre de 1444 i 22 de març de 1446, es veu que la ciutat de Barcelona tenia en el Castellvell de Rosanes un carlà o castellà, i quatre guardes. L'acord de 4 de febrer de 1444 va ésser de nomenar carlà a un recomenat del rei, el qual d'aquesta manera venia a reconèixer la propietat del castell a favor de la ciutat (4). En 5 de juny de 1458, dos consellers anaren a visitar el castell, i la visita es va repetir al cap d'un mes just (5).

(1) *Rùbrica de Bruniquer*, t. 3, p. 215.

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 2774 dels anys 1440-42, fol. 3.

(3) id. registre diversorium 2618, corresponent anys 1444-54, fol. 177.

(4) *Rùbrica de Bruniquer*, t. 3, pp. 215 i 216.

(5) id. p. 219.

En tant la vila de Martorell va anar continuant la seva vida pròspera i es pensà en construir, per primera vegada, un pont sobre l'Anoya en sortir de la vila, obtenint-se en 15 de juliol de 1437 privilegi a favor de la universitat o municipi de fer i fabricar tal pont i de poder després rescabalar-se dels gastos, fent pagar pontatge als que hi passessin (1).

En 13 de febrer de 1459, va morir el castellà, al qual els consellers de Barcelona tenien comandada la guarda del castell de Sant Jaume, i per a proveir a allò que s'hagués de fer, va anar-hi un conseller (2); però Joan II, rei des de la mort del seu germà Alfons, esdevinguda en 1458, va comanar amb data 10 de març de 1459, de per vida, a Gregori de Jonquieres (devia ésser fill de l'antic procurador de la baronia), l'alcaidia o castellania del castell (3). Joan II, des del principi del seu regnat ja el veiem prescindir dels drets de la ciutat de Barcelona a la baronia i castell de Castellvell de Rosanes. Ben aviat fa la seva aparició Requesens de Soler, el general i conseller de Joan II i futur primer marquès de Martorell. Els consellers transigiren amb el rei, i nomenaren, per part llur, carlà a Gregori de Jonquieres, però, mort aquest al cap de poc més d'un any, els consellers nomenaren carlà a Pere dez Torrent, el jove ciutadà de Barcelona, i el rei concedí la castellania i el dret de recaptar els drets i emoluments de la baronia i de la vila de Martorell a Requesens de Soler. Els consellers protestaren i portaren la qüestió al tribunal reial. La concessió a Requesens quedà en suspens, i, en 22 de novembre de 1460, el rei va citar a Requesens de Soler per a que dintre el termini de 26 dies comparegués davant d'ell o del visconceller Joan Pagès. És de notar que aquesta citació fou feta a Requesens de Soler estant en el Palau menor de Barcelona, que tenia el seu pare per concessió de Joan II (4).

Veient els concellers que la conducta de Joan II amb el Príncep de Viana obligaria els catalans a anar a la guerra, varen proveir a la defensa dels llocs i castells propietat de la ciutat, i quant al de Castellví, en 20 de febrer de 1461, va anar-hi un conceller per a enterar-se de com estava proveït de guardes (5).

Segons Antoni de Bofarull (6), la reina Joana Enríquez, ma-

(1) Maspons: lloc citat, p. 166.

(2) *Rùbrica de Bruniquer*, t. 3, p. 216.

(3) Arxiu de la Corona d'Aragó, *Liber patrimonii Regii*, fol. 352.

(4) Arxiu Municipal de Barcelona; *Liber Notularum*, t. 3, fol. 27.

(5) *Rùbrica de Bruniquer*, t. 3, p. 219.

(6) *Història de Catalunya*, t. 19, de l'edició catalana, p. 113.

drastra del Príncep de Viana, sojornà a Martorell el dia 24 de maig de 1461; però el dia següent i amb el pretext que estava mal estatjada, va marxar cap a Caldes de Montbuy; però, en realitat, ho va fer per a acostar-se als llocs en els quals més viva era l'agitació remença, que llavors prenia gran empena al nord de Catalunya.

En la guerra de separació de Catalunya que seguí a la mort del Príncep de Viana, que coincidí amb l'alçament dels remences, Barcelona ja va actuar a la baronia de Castellví com a completa senyora de la mateixa, degut, segons s'ha dit, a que el Príncep, quan era lloctinent del seu pare, va enagenar la baronia de la corona i la va donar a la ciutat, cosa que no fou confirmada per Joan II. En 5 de maig de 1462 els consellers prengueren possessió del castell i en reberen l'homenatge. El dia 5 de juliol següent es va nomenar castellà, el qual als tres dies prengué possessió, i en 2 d'agost següent, la ciutat hi posà guardes (1). En tant, la Diputació de Catalunya havia començat la guerra contra els remences, i el seu exèrcit havia anat a Girona a sitiar a la reina Joana i al seu fill, que, amb el temps, havia d'ésser el rei Ferran el Catòlic. Joan II i un exèrcit francès havien entrat a Catalunya amb el propòsit d'auxiliar a la Reina Joana. L'exèrcit de la Diputació hagué d'alçar el siti de la forsa vella de Girona, defensada pel capità remença Verntallat, i l'exèrcit francès es dirigí cap a Barcelona. El comte de Foix que acabdillava l'exèrcit francès va establir el seu quarter general a Sant Cugat del Vallès, i allà anà a reunir-se-li Joan II, que passà abans per Martorell, on sojornà un dels primers dies de setembre de l'any 1462 (2). Proclamat, en 1464, rei el condestable de Portugal, aquest, un dia del seu efímer regnat en què es dirigia, per exigències de la campanya que es continuava contra Joan II, des de Molins de Rei a Vilafranca, va sojornar a Martorell (3). Mort, en 1466, el condestable de Portugal, que havia pres el nom de Pere IV de Catalunya, va ésser proclamat Renat d'Anjou, el qual, per ésser d'una edat molt avançada, va enviar per a que el representés, el seu fill Joan, duc de Calàbria. Durant el curt regnat de Renat d'Anjou, que va durar fins el 1472, la ciutat de Barcelona va continuar disposant del castell de Sant Jaume. El proveí de nou castellà en 25 de juliol de 1469 (4). En octubre de

(1) *Rúbrica de Bruniquer*, t. 3, p. 219.

(2) Antoni de Bofarull, *Història de Catalunya*, t. 19, de l'edició catalana, p. 218.

(3) Tàmaro en l'*Album Pintoresc i Monumental de Catalunya*, vol. II, p. 86.

(4) *Rúbrica de Bruniquer*, t. 3, p. 219.

1469, el duc de Calàbria s'estatjà a Martorell (1). En els últims temps de la guerra, Bartomeu Llena, cavaller de Martorell, s'apoderà de Piera, poble que feia dos anys i mig que estava en poder de l'exèrcit del rei d'Aragó (2), però ben prompte la sort va girarse del tot contra els catalans, i el dia 13 d'octubre de 1472, Joan II va entrar a Martorell (3) si bé el castell de Sant Jaume va continuar en poder dels catalans fins després de la capitulació de Barcelona, en 16 d'octubre de 1472 (4).

A penes fetes les paus entre Catalunya i Joan II, es renovaren les pretensions de la corona i dels Requesens a la baronia de Castellví. En la capitulació de Barcelona s'havia pactat que, en cas de guerra, les fortaleses que fossin propietat de la ciutat es posarien en mans del rei. Amb l'excusa que la guerra amb França, per a la possessió dels comtats de Rosselló i Cerdanya continuava, Joan II demanà als consellers que li dessin possessió del castell de Sant Jaume que tan allunyat estava del teatre de la guerra, i en 29 de gener de 1474, els consellers varen acordar fer-ne lliurament amb la condició que seria retornat, després d'acabada la guerra, a la ciutat de Barcelona. Joan II va nomenar capità del castell a Requesens de Soler (5). No sortí ja el castell de la propietat dels Requesens fins a la venda simulada de 1873 a en Cintes Oliver.

El dia 9 de novembre de 1481, els reis catòlics procedents de Barcelona sojornaren a Martorell (6).

Barcelona va defensar Martorell en el plet que els jurats de la vila sostingueren contra Requesens de Soler, el qual havia estat nomenat pel rei, Marquès de Martorell. A 26 de juliol de 1487, els consellers escrigueren al leuder de Martorell dient-li que aquesta vila era carrer de Barcelona i que gosava de les seves franqueses per privilegi dat en 9 de juliol de 1385 (7). La ciutat per la seva part promogué plet a Requesens de Soler sobre la recuperació del castell de Castellvell de Rosanes amb les seves rendes, el qual es tramitava davant la Règia Audiència encara en 3 de setembre de 1499 (8).

La ciutat encara nomenà castellà de Castellvell de Rosanes en

(1) Bofarull: lloc citat, t. 20, p. 36.

(2) id. id., p. 42.

(3) id. id., p. 44.

(4) Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 3392, fol. 68.

(5) *Rúbrica de Bruniquer*, t. 3, p. 212.

(6) Bofarull: lloc citat, t. 20, p. 185.

(7) *Rúbrica de Bruniquer*, t. 4, p. 80.

(8) id. id., t. 3, p. 226.

25 de novembre de 1509 i en 25 d'abril de 1518. Aquest fou l'últim acte de domini que va fer la ciutat sobre el castell de Sant Jaume.

Quant al plet seguit per la vila contra en Requesens de Soler, i, mort aquest, contra les seves vídua i filla, el rei envià una carta als jurats de Martorell manant-los que desistissin de l'atès que era perjudicial a la vila, i una altra a la ciutat de Barcelona atenent a que els consellers allegaven ésser Martorell carrer de Barcelona i tenir jurisdicció en la vila de Martorell i en la Baronia de Castellví de Rosanes. La ciutat es va limitar a recomenar, el 1 de juliol de 1510, l'assumpte als síndics que la representaven en corts.

Quan la guerra dels segadors, en 22 d'octubre de 1645, en Consell de Cent es va tractar de comprar les Baronies de Martorell (1).

MIRALLES

És un antic convent situat en la riba dreta del Anoya sota el terme de Castellví de Rosanes.

Havia pertangut a Grau Alemany de Cervelló, mort en 1210, el qual el va deixar al seu fill Guillem (2).

Sembla que va posseir Miralles, una família emparentada amb els Cervelló i els Moncada, que prengué el cognom del nom de la propietat. En un sepulcre que es guarda a Martorell a la casa que havia estat de na Teresa Serra, vídua Sunyol, al carrer de la Carretera, figuren als caps els escuts de Cervelló i de Moncada, i al mig, una làpida per la qual ens assabentem que el sepulcre va ésser construït per a guardar les restes de Bernat de Miralles, mort en 1311, i de la seva mare Alamanda, esposa que havia estat de Pol de Miralles. Aquest sepulcre va ésser trobat a la finca de can Sunyol, que està també a la vora dreta del riu Noya (3).

F. DURÁN I CANYAMERES

(1) *Rúbrica de Bruniquer*, t. 3, p. 230.

(2) Teodoro Creus, *Santes Creus*, p. 136.

(3) Maspons en *Bulletí de l'Associació d'excursions catalana*, vol. VIII, p. 110.

Les Dreçanes barcelonines sos inventaris y restauració

(Continuació)

AVITUALLAMENT Y ARMAMENT DE GALERES PER LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Les galeres construhides per la Generalitat de Catalunya en les dreçanes barcelonines, han ocupat no poch quaderns de comptes de llurs armaments respectius, axis com dels inventaris que's tingueren de pendre de tots los forniments, en circumstancies especials.

A fi de complementar lo present estudi de les dreçanes, entenèm que servirà d'indicació a les persones estudioses, consignar un índex dels llibres existents al Arxiu de la Corona d'Aragó, sobre les galeres de la Generalitat de Catalunya.

Es relativament escasa la documentació de la Generalitat sobre armaments de galeres, qu'ha estat gayre be gens estudiada y continua inédita. L'abundancia de llibres y papers perduts, ve atestiguada ab lo recull del any 1516, que s'ha enquadernat sots rúbrica de G. 134, constituint interessantíssim volum de papers solts, tots d'un mateix any.

Los quaderns qu'hi han al Arxiu, los consignarèm ab l'enunciat original que porten y apres, hi anotarèm la xifra que correspon al índex del dit Arxiu.

1363.—*Reebudes fetas per mi Ffrancesch Palau dels honrats deputats del General de Cathalunya et del Regna de Mallorches per los quals fuy ordenat, en lespetxament de les VI Galeas de les quals es Capitá lo noble Nolffo de Próxida ques son armades en la Ciutat de Barchinona en lany present, per rahó de la Guerra de Castella, les quals comensa a Reebra en lo mes de Març del any de la Natiuitat de nostre senyor MCCCLXIII.*—Son 164 folis nombrats.—G. 129 de la colecció especial de la Generalitat de Catalunya. A. C. A.

1391.—*Compte de reebudes, dates, pagues, salaris, messions*

e despeses, fetes per en Ramon Verdaguer com a clavari de les VI naus den Passadors e den Pere Carbó, les quals se son armades en Barchinona, per anar vers les naus de alguns robadors e cossaris qui dampnifiquen e roben les naus dels sotsmesos del Senyor Rey vers les parts de Sicilia, les quals se partexen en lany MCCCXC primi.—Son 121 folis.—G. 130 de Gen. de Cat. A. C. A.

1415.—Tresllat del libra de les rebudes e dates ffetes e fahedores per mí Barthomeu Vidal per rahó de la benauenturada armada, que, nostre Sant Pare Papa Benet XIII fa en la Ciutat de Barchinona per lo viatge que lo dit Sant Pare deù fer a la Ciutat de Nissa per la vnió de Sancta Mare esgleya, comenssat a XIII del mes de abril any de la natiuitat de nostre Senyor Déu MCCCCXV.—Son 158 folis.—G. 131.

1418.—Comta dels inventaris delles VIII galleres que lo General de Cathalunya a prestades al Senyor Rey ab tots lurs forniments, e fou lany MCCCCXVIII.—Son 98 folis.—G. 132.—1.

1438 a 1450.—Primus. Llibre de inventaris de galeres.—Son 281 folis.—G. 132.—2.

1455 a 1471.—2n. Inventari de galeras.—Son 145 folis d'un primer volum més altres 40 folis d'un segon volúm.—G. 132.—3.

1450.—Del armament de la Galea armada per passar los embaxadors al S. Rey, en Napolis, en lany Mil CCCC Cinquanta.—Son 46 folis.—G. 133.

1516.—Galeres: nominatió capitans. 1516.—S'han enquadernat interessantíssims documents solts sobre materies molt diferents. No van foliats. Hi han uns quants pergamins.—G. 134.

1599.—Registre e dietari de tots los actes y scripturas letas axí per la vltima cort General celebrada en la primera cort de Barchinona per la S. C. R. M. del Rey nostre senyor Phelip tercer en lo any 1599 per rahó de les quatre Galeres ordenades fer per dita cort y sostentar per lo General de Cathalunya com per tot lo fet en après per los Senyors Deputats y Oydors de Comptes de dit General per executió de dites coses, continuades en diuersos llibres de la casa de la Deputació los quals per orde y per ses diades y ab sa rubrica, serán assí continuades consecutiument.—Son 58 folis.—G. 135.—1.

1601.—Cautions de oficials pecuniario del General per la exacció del dret de les galeres.—Son 52 folis.—G. 136.

1604.—Rebudes fetes per mí Joan Plá de Montornès, donsell, regent los comtes del General del present principat de Cataluña, per comte de las Galeras.—Son 49 folis.—G. 138.

1607.—*Causions de negocis de galeras.*—Son 8 folis d'un quadern, y 12 folis d'altre.—G. 137.

1607.—*Libre de rebudes de albarans per les galeres.*— Son 14 folis.—No está catalogat.

1607 a 1608.—*Llibre de compres de forments y fabricas de bescuyt per la xusma de les Galeras de Catalunya.*—Son 40 folis relligats y 15 solts.—G. 139.

1608 —*Dietari dels negocis, actes y desliberacions de les galeres del general de Catalunya, trienni 1608.*—Son 122 folis.—G. 135.—2.

1608.—*Compres y rebudas de forments fetas per Francesch Tarragó procurador de las galeras de Catalunya y descarrech per manut del que dit Tarragó vá entregant a Pau Bartran per fer bascuyts y pa per la xusma y gent de ració de ditas Galeras.* Son 5 folis.—G. 140.

1608.—*Llista de les personas se son paguades a... de sattembre 1608 en las tres Galeras del General de Catalunya per lo mes de Agost prop passat fins al darrer de dit mès.*—Son 6 folis.—G. 141.

1608.—*Compte de la paga ses feta a 31 de juliol 1608 de la gent de sóu de las Galeras del General de Catalunya.*—Son 8 folis.—G. 142.

1608.—*Gasto de manut que sen fa lliurança y nos carrega a ningú, com es ara mazurar, ports y nolits, y embotigar, y descarregar de Mercanzias, que venen per mar, per mantaniment y saruey de las galeras.*—Son 3 folis.—G. 143.

1608.—*Rebudes fetes per mí Joan Pla de Montornès donzell Regent los Comptes del General per compte de menut de les galeres del General.*—Son 11 fulles sense foliació. No porta xifra de catàlech. Hi ha un altre quadern del mateix, de 9 fulles relligades.

1611.—*Libre del sustento de les galeras de Catalunya. Trienni 1611.*—Son 19 folis.—No está ab xifra per catalogarse.

1611.—*Dietari de galeras. Trienni 1611.*—Son 33 folis y un quadern solt.—G. 135.—3.

1614.—*Libre de lliuranses per lo vehedor. 1614: fins al primer d'Agost.*— Son 82 folis.—G. 145.

1617 a 1620.—*Libre de arrendaments de drets de galeras y altres actes dellas: trienni 1617-1620.*—Son 118 folis en quaderns solts.—G. 146.

1620.—*Die 27 nouembris MDCXX.*—*Inventari de la galera capitana del general de Catalunya pres a instantia dels molt Illustres Senyors Deputats y oydors de comptes del dit general en virtut y conforme lo thenor de la concordia y assiento que los*

predessessors descrits ? tenen feta de les galeres capitana y patrona del dit general ab Hieronimo Negroto caualler ginouès per a temps de tres anys com conste ab acte rebut a 4 de dezembre 1617.—Quadern sense foliar.—G. 132.—4.

1622.—*Dietari galeres 1622.*—Es un quadern de 6 fulls.—G. 135.—4.

SEGLE XVIII. - LA CORONA CONVERTEIX EN "QUARTEL" LES DREÇANES

Lo segle XVIII duya aparellat un seguici de calamitats a Barcelona, per son afecte a la casa d'Austria, afecte, que no devia esser la conseqüència d'un regnat fèble, com lo de Carles II. Podia haverhi un atavisme... lo tradicional afecte al infant Don Joan.

Dexèm de banda tota mena d'hipòtesis qu'algunes d'elles resultarien prou aventurades y llençades al correr de la ploma, limitemnos a dir, qu'aquest afecte, portà a Barcelona a actuar ab una energia qu'arribà al heroisme y dexantse portar del cor, prescindí del cervell.

Be voldríem poder examinar fets particulars esdevinguts en les dreçanes o a son entorn, durant la perturbadora lluyta menada al començar lo segle XVIII. Temps nos manca per recullirlos dels arxius.

Les dreçanes també hi jugaren son paper, com una força mes de les muralles de la Ciutat. Situada, dintre lo port, era una defensa marítima de primer ordre, que complementava l'acció del Montjuich y de les bateries de la montanya.

En lo lloch d'enfront les dreçanes, hi formà lo port, durant lo segle XVIII, una petita badia o abrich Segons certa medicció feta en 1721, les aygues resultaven tenir allí, una fondaria de 3 a 4'9 pès. L'equivalent d'aquesta mida longitudinal, era que sis pès feyen la toèsa y cinch la brassa (1).

Dèu situarse entre les lamentables pèrdues qu'experimentà Barcelona, després de la guerra de Successió, la de les fortificacions totes y una d'elles, les dreçanes, d'honrosa historia naval. Servíren com edifici militar durant aquella temporada luctuosa y com edifici militar han quedat per sempre mes, fins als nostres dies. Be es vritat que fluctuà dintre aquest càracter, l'utilisació que pretengué donárseli.

(1) *Plano del puerto de Barcelona con sus sondas hechas en el mes de Marzo de el año de 1721*, etc., anava signat per En Jordi Prosper de Verboom.

Puix lo vencedor, lo rey Felip de Borbó, estudiá axecar a Barcelona dugues ciutadelles o grans forces militars. La una, la fèu ab tots los adelantaments de la poliorcètica, derrocant una bona partida del barri de la Ribera, ahont hi havia lo Plá den Lull, y la botiga de la Ciutat en la que s'hi custodiaven aparells navals. Grans sumes pecuniaries s'esmersaren en la construcció d'aquesta ciutadella, qual pobre historia, de cent cinquanta anys d'existencia, nos demostra a posteriori, l'inutilitat de tant magne esforç. Puix en l'ocasió qu'hauria sigut hora de prestar bon servey, ço es, al ocórrer la invasió napoleònica, se vegé inutilisada per un acte d'astucia o traydoria.

Lo famós enginyer borbònich Jordi Prosper de Verboom, d'origen flandrès, autor d'aquesta gran ciutadella de la Ribera, tenia encàrrech del Rey d'erigir la segona en les dreçanes. N'ha quedat d'ella, una interessant planta, que no vé datada.

Per comprendre l'idea d'En Verboom s'ha de saber, que, la part de la Ciutat qu'anava del carrer de Sant Pau y de la Rambla, fins a les dreçanes, estava quasi tota sense edificar. Hi hav'en solsament les construccions de la Rambla lo qu'era molt poca cosa.

Axis, lo camí qu'anava del portal dels Escudellers o dels Trenta-claus, cap a Montjuhich, venia a resultar tancat per la muralla de Sant Bertran. Lo portal de Santa Madrona estigué reclós dintre lo quartel de les dreçanes. Ab dit camí limitaven les hortes, que venien ocupant encara bon tros de Ciutat. Allí s'anava construint alguna qu'altre casa de poch valor. En la planta qu'alçá En Verboom, per ferhi exa ciutadella, hi venen indicades sis cases, a la part ahont s'hi alçá lo Teatre; y deù alberchs, la majoria d'ells insignificants, en l'altre cara ahont estava lo Colegi de la Mercè. La major part d'aquestes construccions desaparexién ab lo projecte Verboom, de manera que, la punta del nou baluart, solsament derrocades dugues cases, tenia al seu enfront, hortes qu'arrivaven derrera del carrer de Sant Pau, única via construhida en aquella part de Barcelona.

Lo projecte d'En Verboom no's realisá. Allí hi seguí lo baluart, enfront de Sant Francesch y lo tancament militar de la Rambla, en la línia que menava a la muralla de mar. Servia principalment per defensió del port, mitjançant una bateria a barbata, per canons y morters.

Prompte s'axecá un primer quartel interior, en los primers temps del segle XVIII, que no tenia gayre capacitat. Seguidament, se pensá en ampliar aquest edifici estudiant, l'enginyer Miquel Mo-

reno, la construcció d'un gran quartel, inseguint la línia ab la Rambla.

A mitjans del segle XVIII já's destináren, les hermoses voltes de les dreçanes, al cors de l'Artilleria. Un document del 2 d'Agost de 1768, detalla certs efectes facilitats per Jaume de Llano, guardamagatzem, *con objeto de continuar las obras que están en curso en la maestranza de estas Atarazanas en el presente mes* (1).

La nau central hont está el vestíbul, y en la secció final, comunicada per una gran porta (que's tancava ab grans barres endinsades en lo gruix del mur), va decorada ab un gran escut reyal, pintat en lo pany de la paret de l'escala, senyalant la data del 1788, en que's realisaríen obres complementaries.

La R. O. de 22 de Juliol de 1802, establí cinch maestranzas d'Artilleria a Espanya, quals siguéren, les de Barcelona, Coruña, Sevilla, Cartagena y Segovia, instalantse aquesta en les dreçanes. Mes la R. O. de 25 de Janer de 1867, dexá tant sols com *maestranza*, la de Sevilla, passant la nostra de Barcelona a la categoria de Parch de primer ordre.

Axó foren los grans edificis de les famoses arcades, ahont s'havien construït les naus barcelonines; puix en quan als restants quartels alçats al seu volt, prengueren major increment en 1792, al erigir l'enginyer Anton Lopez Sopeña un altre quartel mes grandíós, a judicar de l'existencia dels plans que porten la sua signatura y la data avants dita, del 1792.

En lo segle XIX no s'amplien mes los llochs aparellats per aquartelament de soldats. Llavors, la part marítima s'allunyá d'aquelles construccions, ahont sols s'hostatjá la milicia de terra. Ab lo nom de dreçanes, o en castellá de *atarazanas*, s'entengué tot un conjunt d'edificis de la ciutat de Barcelona, situats a la part de mar, confrontant ab lo port y enfocant de dret lo final de la Rambla. Per la part de Montjuhich hi comprenia l'angle del baluart de les Puces y lo portal dit de Santa Madrona.

La millor descripció feta de les dreçanes al arribar al segle XX, la dexá escrita, en Maig de 1910, l'artiller Joaquim Ramos (2). Son les veritables dreçanes, onze naus, paraleles algunes d'elles, de 120 metres de llargaria. Les formen columnes de pedra de secció quadrada (75 centimetres de costat y uns sis metres d'alsada) de

(1) Documents del Parch d'Artilleria de Barcelona.

(2) Joaquim Ramos *El Parque de Artilleria de Barcelona* publicat en *Memorial de Artilleria*, any 65, serie V, vol. X, pl. 293 (Madrid 1910).

quiscuna de les quals n'arrenquen quatre archs circulars, de pedra de fil, que servexen per apoyarshi lo sostre. Les dugues linies extremes estan convenientment apoyades per resistir la pressió lateral dels archs. Les naus, no tenen pas la metexa amplaria, puix dugues son de 11'62 metres, una de 12, altre de 13'15 y una que tant solsament te 4'82 metres: les sis restants son d'un ample gayrebé uniforme, de 8'40 metres.

Dintre d'aquesta profusió de columnes, ab apariencia d'esplèndida catedral, s'han alçat murs, parets y sostres, per distribuirhi botigues y llochs reservats.

La mes ample de les naus, la que fa vuyt començant per la Rambla, qu'es també la mes alta, comunicava directament ab la mar, y tenia al seu extrém, unes escales o embarcader. També hi han als costats, uus grans carrèus, a manera de passeres, junt a l'aygua, quines pedres están clavades unes ab altres, per gafes de fèrre. De les voltes péngen grans anelles de fèrre y al centre de dos dels séus archs s'hi esculpíren escuts reyal's d'Aragó. Als costats hi han també escuts petits de la Generalitat.

Havèm cregut aquesta nau, la mes vella de totes, axís com la del mateix costat seu, o siga, la que fá sis, ahont aparexen altres escuts reyal's d'Aragó, en dugues de les voltes, y també dos escuts de Barcelona, en l'arch d'entrada.

L'edifici que reclogué les naus de les dreçanes y per lo qual s'hi entra, te apariencia d'una senzilla casa particular, ab un sol estatge, ab quatre balcons a la façana. Lo balcó del damunt del portal modernament s'ha transformat en tribuna. Al seu damunt hi ha l'artístich escut reyal del temps del rey Pere lo Cerimoniós, ab la famosa cimera del drach alat, per dit Monarca introduhida, que publiquem ara per primera vegada; y en la llinda del balcó, altre escut ab la crèu de Sant Jordi, senyalant haver sigut obrat en lo segle XVII, entre les varies millores realisades llavors per la Diputació.

¿Com aná a parar allí aquest escut? ¿Ahont estigué abans?

La vritat es que fer un estudi arquitectonich de nostres dreçanes no es pas cosa gèns facil. Molts son los qui s'han equivocat judicant com essent les voltes mes antigues, les del segle XVII, quan precisament venen a recloure la vella torra gòtica, estrenyentse la 1.ª nau, al final, per causa de la torra. Quedaren al interior de la volta, los matacans de la façana, que defensaven l'entrada principal llavors aparedada. Entrèm ara en nostra presumpció. En dita entrada existiria clavada la pedra ab l'escut reyal, del temps de Pere

lo Cerimoniós: escut, que's trasmudaria en les obres del segle XVII, posantlo a la façana qu'aleshores se construhí. Axís ho pot indicar l'existència del escut ab la creu de Sant Jordi, dessota del primer.

Per donar a entendre si es grossa la dificultat de deslligar unes obres de les altres, bastará dir, que, la part mes vella de les dreçanes, la grossa nau central, d'extensió gayre be doble de les altres, apar com feta posteriorment, ajuntantne dugues de petites. Segurament se reformá, en l'època en que les galeres se fèyen de major amplitut, ço es, en les grans obres del segle XVII. Axó pot explicar, que, en aquesta part més vella, hi haguessin escuts de la Generalitat de Catalunya, entitat que portá a terme les reformes del segle XVII. Llavors construhía, la Diputació, galeres com la del gravat de la que vé batexada per Sant Jordi.

La façana de les dreçanes, dona a un pati d'entrada, que, limita, d'una banda, tres de les naus dels tallers. Entre los contraforts o estrebs, destinats a sufrir l'empenta de les arcades, s'hi han construhit petitíssims pabellons.

Quan en 1867, dexá son caracter de *Maestranza*, se tregué lo retul del damunt de la porta, cambiantlo ab lo de *Parque*. Aximateix se despullá als tallers de tota la maquinaria, per enviarla a altres dependències, quedanthi solsament la maquina de vapor, les fornals y alguns efectes que costaven d'arrancar y transportar. Llavors sols hi quedá en la fustería, un torn, una serra de cinta y una máquina antiquíssima, per desbastar tronchs, qu'encara es conserva, totes elles mogudes a má. Mes no's tocá de lloch lo gran canastró molt ben afinat, que s'instalá allí no se sap quan. S'hi poden pesar fins a mes de mil kilograms; y resulta de gran sensibilitat, tot y esser tant vella, fentla brandar una diferencia de 20 grams. Com a obra notabilíssima en la sua classe, la te dibuxada l'Escola d'Enginyers Industrials de Barcelona. Pot continuar presentant servey, sense perill de que les sues indicacions conduesquen a equivocarse, com en moltes báscules modernes.

Actualment, hi han naus destinades a parch d'artilleria y altres a tallers. Lo vestibul d'entrada ahont hi ha lo gran escut reyal d'Aragó, separa uns departaments d'altres. Constitueix dit vestibul, una nau correguda de N. a S. de 60 metres de llarch, per 8'30 d'amplaria y 15 d'altura, ab llum central, qual cuberta ve sostinguda per arcades de pedra damunt pilars, equidistants 5'40 metres, que formen la carcassa del edifici. Entre les dovelles dels archs se conserven argolles destinades a pujar o armar les naus.

A l'esquerra de l'entrada hi han unes escales que conduexen a oficines; y per la dreta se passa als tallers y al parch d'artilleria. Al entrar als magatzems, se dominen en conjunt quatre de les naus, les tres d'una amplaria de 8'40 metres y una de 13'15 metres. Ab rahó manifestava, En Joaquim Ramos, qu'en aquesta part pot admirarse la magistral construcció del edifici. Allí, la mirada intel·ligent, hi descobreix les precaucions del constructor, per evitar flaquesces les columnes y archs, per falta d'unió entre ells, cambiantne lo perfil, a mida que s'acostava als acabaments de les naus. També posá contraforts bastant dissimulats, ab la mira de sostenir ab seguretat, les diferents empentes de la construcció, qu'avuy encara resisteix algunes tonelades de les claus dels seus archs.

Aquestes naus, aillades per diferents murs de rajoles en alguns indrets y edificant un estatge en altres llochs, constituexen locals destinats a material d'artilleria.

Per entrar als tallers desde la nau d'accés, se prèn una porta situada enfront de la d'entrada als magatzems. Los tallers ocupen quatre naus paraleles a les precedents. Una te d'amplada 12 metres; dugues, 11'67; y la quarta, 4'82. Cap mur les separa, de manera, que's domina son conjunt, ço es, una extensió de 3.150 metres, formant rectangle de 70 x 45 metres perfectament il·luminat ab claraboyes. Poden treballarhi mes de dos cents obrers, sense des-torbarse, uns als altres.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Continuarà)

Crònica

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

MARÇ DE 1928

LA MORAL EN L'ANTIC EGIPT.—El dia 1, el senyor Pelegrí Casades i Gramatxes donà una conferència sota l'esmentat tema. Parlà del concepte de la Divinitat entre els egipcis, els quals adoraven els diversos aspectes de la Naturalesa, que convertien en déus, i concentraven tots ells en el Sol, formant un ésser únic i triu.

En els papyrus i geroglífics més antics, s'ha trobat una lletania de pensaments, en els quals s'endevina que, després de morts, se salvaran els bons i es condemnaran eternament els dolents.

En els dogmes dels egipcis es troben grans coincidències amb els d'Israel. En un dels documents més antics, hi ha una barreja de pensaments, entre els quals es veu, que els antics egipcis, ja confessaven substancialment la moral que informa els manaments de la Llei de Déu i les obres de misericòrdia de la moral cristiana. En morir, l'esperit compareix davant de la Divinitat i el seu Consell o Tribunal, per a ésser judicat segons el testimoni de la seva pròpia consciència, simbolitzat pel seu cor, el qual era posat damunt de les balances, mitjançant la confessió de tots els actes de la seva vida.

És interessantíssim aquest exàmen de consciència que allí figura, perquè en anomenar els pecats i les bones accions, es veu que mereixien l'abominació o l'apreci, gairebé igual que el concepte actual. Es pot ben dir que el codi de moral dels egipcis, fonamentalment tenia grans coincidències amb la moral cristiana, i que el poble era profundament religiós.

LA DANSA REPRESENTATIVA O D'ESPECTACLE.—Sota aquest títol, el dia 2, el conegut folklorista senyor Aureli Capmany donà una conversa, en la qual constatà que la dansa pot considerar-se com una cosa que ha existit sempre. Es dansava a Roma en els temps del gran poder dels Papes, i en les corts dels reis, i al segle xv ja hi havia agrupacions de dansaires que concorrien a les processons i combinaven danses religioses.

Es referí a Catalunya vella i digué que es dansaven diversos balls en els quals prenién part homes i, com a complementaris de l'espectacle, diverses bèsties, gegants i nans.

Digué que no sabia el començament dels gegants, però que al segle xvii es troben ja en representacions de la Roma imperial; gegants i nans reten homenatge a Jesús Sacramentat; totes les potestats de l'infern, representades per dracs, serpents, cucaferes, etc., humiliades sota la Sagrada Eucaristia; el lleó, l'àliga, el brau, com a símbol dels Evangelistes.

El ball dels cavallets, que simula la lluita entre moros i cristians.

Parlà del ball de les gitanes del Vallès, dels castellers i xiquets de Valls, dels balls dels cascavells, bastonets i cercolets, del diable i de la moixiganga.

Digué que alguns d'aquests balls tenen parlaments i, efectivament, al Camp de Tarragona, Priorat i aquelles comarques de Catalunya nova, n'hi ha a dotzenes, els quals són veritables comèdies amb parlaments molt pintorescos.

Al final es projectaren interessants fotografies d'alguns d'aquests balls en dies de festes majors.

ELS ESCULTORS BONIFÀS (SEGLES XVII-XVIII).—Aquest fôu el tema de la conferència que donà el senyor Cèsar Martinell el dia 8.

Començà el senyor Martinell per fer una extensa biografia de tots els escultors que constituïren la família dels Bonifàs, artistes notabilíssims, com ho demostra ben palesament l'abundància d'obres que d'ells es conserven en les nostres esglésies.

Després d'aquestes dades biogràfiques dels escultors Bonifàs, recollides pel senyor Martinell, de fonts genuïnes, donà una idea de l'organització dels escultors durant els segles XVII i XVIII, i, entrant en la part més principal de la conferència, féu una acurada exposició de les obres que es conserven de Lluís Bonifàs (besavi), entre altres, la imatge de Sant Pau que surmonta la cisterna del pati de la Casa de Convalescència de l'Hospital de la Santa Creu, d'aquesta ciutat (1678), que ja aleshores es conceptuà millor que l'altra imatge del mateix apòstol, de la cantonada del carrer de l'Hospital i de les Egípciaques, obra d'en Domènec Rovira. També és obra de dit Bonifàs l'estàtua de Santa Eulàlia de la font-piràmide del Padró, únic monument, per l'estil, dels tres que s'alçaren a Barcelona en l'època de l'artista (1687-1693); el retaule de Sant Isidre d'Arbeca; la part escultòrica de la caixa de l'orgue, de la Selva del Camp; l'altar del Roser, de Riudoms; etc., etc.

De Lluís Bonifàs (avi) recordà el senyor Martinell que les obres que li són pròpies revelen un temperament artístic més equilibrat, dintre el barroquisme dominant en la seva època, influenciat per l'estil d'Alonso Cano. Recordà com a obra d'aquest escultor el retaule de Riudecols i d'altres.

El més cèlebre dels Bonifàs, afirmà el senyor Martinell que fôu en Lluís Bonifàs i Massó l'obra del qual s'estén per més de cinquanta pobles de Catalunya, per Madrid i Puerto-Rico. És realment portentosa l'activitat d'aquest artista, com ho demostrèn els quaranta-vuit retaules que esculpí, amb vàries imatges i relleus; les dotze traçes (que no executà) els cinc misteris i tabernacles, etc., etc., i, sobretot, l'esplèndida cadirada del chor de la Seu Nova de Lleyda. En les obres d'aquest autor es veu la influència de l'estil Lluís XV, amb tendències al neoclassicisme.

La il·lustració gràfica per mitjà de projeccions, de les obres esmentades del gran escultor, quedà ben de manifest, avalorada per les explicacions i comentaris del senyor Martinell, el qual

pogué establir comparances amb les obres degudes al germà d'en Lluís, en Francesc Bonifàs i Massó la producció artística del qual és així mateix abundantíssima amb exemplars magnífics que es conserven a Sant Martí de Maldà, Madrid, Sarreal, Vilanova i Geltrú, Torredembarra, Valls, Tarragona, etc., tots els quals poden classificar-se dintre el novoclassicisme.

La interessant conferència del senyor Martinell fou la justíssima reivindicació d'una família d'artistes, fins fa poc quasi oblidada, composta dels millors mestres del barroquisme a Catalunya.

LA CERDANYA I EL PIRENEU FRANCÈS.—Continuant la tanda de sessions organitzades per la Secció de Fotografia, el dia 8, el senyor Josep M.ª Vilaseca passà per la pantalla una interessant col·lecció de diapositives de diversos indrets de la Cerdanya i del Pirineu francès.

DE SOLSONA A SANT LLORENÇ DE MORUNYS.—Sota aquest títol, el dia 9, el senyor Joan Danés i Vernedas donà una conferència, en la qual, després d'una descripció topogràfica d'aquella abrupta comarca, remarcà les condicions massa precàries en què encara viuen els seus habitants, tota vegada que en moltes cases tenen encara les teies com a sistema d'illuminació.

Recordà la llegenda de Vilamala, originada per un cataclisme geològic.

De la vida tradicional recordà també aquella multiplicació del pa, realitzada a Sant Llorenç, que determinà la construcció de la Capella de la Pietat i del seu retaule, obra pictòrica del segle xv, que és una veritable meravella.

Descriuí també la imatge romànica de la Mare de Déu de Lord, la qual es venera en un santuari completament isolat, sense la més petita comoditat, lluny de tota comunicació i tan a propòsit per a la vida de recolliment i meditació, que és el lloc escollit pels actuals prelats de Tarragona i Solsona, per a reposar del tràfec mundial.

Amb aquest motiu, el conferenciant exalçà amb entusiasme la muntanya, i féu notar la influència que exerceix sobre el cor i la ment dels que van a ella, no per passatemps, sinó per a dedicar-se a la meditació. Una il·lustració de diapositives completà el treball del senyor Danés.

ELS ESPORTS DE NEU D'ENGUANY A LA MOLINA.—El dia 12 tingué lloc una interessant sessió de projeccions de pel·lícules Pathe-Baby

i Kodak, impressionades durant la temporada dels esports de neu d'enguany, pels mateixos concorrents a La Molina.

En començar, el senyor Jaume Marcet féu remarcar la satisfacció que produïa el renovar per uns breus moments l'ambient de franca companyonia que tant de nom i tanta de distinció han donat al Xalet de La Molina i a les seves pistes de Font Canaleta. Féu observar com les pel·lícules donaven ocasió d'apreciar els diversos factors que han determinat aquell ambient; l'habilitat dels experts i aimants dels esports de neu, la distinció i simpatia de les senyorettes que han donat la nota elegant dels esports i, finalment, el gran marc de la natura que enquadra aquell admirable conjunt.

Seguidament, foren projectades les diverses pel·lícules obtingudes pels senyors Balcells, Bergnes, Caralt, Font, Fontanet, Marcet i Quadras, i, especialment, la interessant sèrie del senyor Salvans, una bona part de la qual reproduceix les recents Olimpíades celebrades a Sant Moritz.

LA PROCESSÓ DEL DIVENDRES SANT A TARRAGONA.—Il·lustrada amb una interessant col·lecció de projeccions, el dia 15, el senyor Francesc Blasi i Vallespinosa explicà les seves impressions sobre la processó que se celebra a Tarragona el Divendres Sant.

Després d'un exordi en el qual l'orador posà de relleu la importància de la ciutat tarragonina en el seu aspecte artístic, féu menció de les processons de Setmana Santa que se celebren a Catalunya, entre les quals sobresurten la de Verges, amb la dansa macabra com a cosa única; les de Rupit, Sant Vicens dels Horts, Constantí i Corbera de Llobregat, que són manifestacions religioses interessants, i finalitzà la primera part de la conferència amb la demostració gràfica dels autos sacramentals representats en el Ball del Contrapàs llarg i en la Moixiganga.

Referint-se a la processó de Tarragona, féu un xic d'història, i esmentà la nova època influenciada per l'arquebisbe Dr. Antolí López Peláez. Descriuí l'origen i pertinències de cada un dels misteris i es permeté donar alguns consells als tarragonins i notar algunes tares de fàcil arranjamant, per tal que aquesta processó no esdevingui «sevillana».

Una pila de suggestions s'exposaren durant la conferència, la qual finalitzà amb un cant d'homenatge a la bella ciutat de l'Imperi romà, que cada any va augmentant l'afluència de forasters, per tal de contemplar una de les més notables processons de Setmana Santa que se celebren a Catalunya.

INFLUÈNCIA DEL ROMANSO EN LA FORMACIÓ DE LA CULTURA POPULAR.—El dia 16, el senyor Valeri Serra i Boldú donà una conferència en la qual començà per a dedicar un record a la vida d'aqueixes fulles populars, menyspreades avui, per ésser vehicle de truculències, però que contenen tota la història i vicissituds de la nostra llengua, algun dia pura, més tard malmenada i trossejada; algun dia oferint bons models de literatura, en bon paper i excel·lents gravats, avui totalment arreconats i desacreditats.

Esplicà com era el pa espiritual del poble; com arribava a masies i vilatges des de les fires i mercats, i com venien a augmentar allò après en els Goigs, en els llibrets de cançons de Nadal i en els llibrets de miracles pel mateix que, de vegades, donaven una narració meravellosa, i d'altres, un fet històric o religiós.

Explicà la germanor que hi ha entre la cançó popular i el romanso, de manera que, en cercar cançons, sovint es troben romansos, la bondat o frescor dels quals, ha perdurat a través dels temps.

Estudià les diferents formes en què s'han imprès els romansos així com l'ampla matèria que els integra, de la qual fa dues grans divisions: la d'aquells que eren fets per a ésser cantats i la dels que eren fets a posta per a contar o narrar un esdeveniment. La gama en què es desenrollaren uns i altres és enorme.

Parlà del capítol interessant dels romansos deguts a autors cèlebres i coneguts, i contà l'afició que tenia Mossèn Cinto al romanso, com a manera a propòsit per a facilitar lectures al poble, i per això ell la va usar alguna vegada.

Dedicà un record als ventalls, fills del romanso, conducte pel qual es donaven al poble els mateixos assumptes en forma més concisa.

Durant la conferència mostrà diversos exemplars de romansos i ventalls, contà el moment en què tingueren vida alguns dels més celebrats, i acabà dedicant un afectuós record al romanso, del qual digué que, si no més, els hem de guardar, perquè caldrà estudiar-lo i tenir-lo a la vista quan volguem estudiar la història del gravat en fusta a la nostra terra.

LA FINALITAT DEL PATRONAT PRO FLORA SILVESTRE.—El President i fundador d'aquest Patronat, senyor J. Grant i Sala, el dia 20 donà una conferència en la qual explicà la finalitat d'aquesta croada de la flor, al voltant de la qual digué que s'havia fantasiejat molt, per creure's que s'anaven a plantar flors de jardí pels camps i boscos,

la qual cosa és un error perquè la finalitat del Patronat és propagar les flors medicinals, les d'adornament, però silvestres, i els arbres útils a l'home, sembrant-les per terrenys abandonats, amb la qual cosa s'embelliran, i, de passada, prestaran un gran servei a la humanitat.

Tampoc, digué el conferenciant, volem entorpir l'acció dels botànics i especialistes, als quals cridem per a què es posin al nostre costat i vulguin assessorar-nos; és per això que hem designat com a un dels nostres Vice-presidents al senyor Joan Nonell, personalitat ben coneguda en el ram de la floricultura.

Digué que l'any passat es repartiren unes 20.000 carpetes de llavors i que enguany n'hi ha preparades més de 50.000 que ja fa alguns dies que s'estan sembrant.

LA COSTA BRAVA CATALANA.—El dia 22, el senyor Manuel Genovart donà una sessió de projeccions de caire arqueològic en la qual féu conèixer els bells indrets de la costa llevantina, des de Blanes fins a Port de la Selva.

BÈLGICA.—El mateix dia 22, el senyor Marcellí Gausachs seguí la sèrie de sessions organitzades per la Secció de Fotografia. Donà a conèixer una selecta col·lecció de diapositives referents a Bèlgica.

A PROPÒSIT DE L'EXPOSICIÓ DE ROMANSOS.—El dia 23 tingué lloc la sessió de clausura de l'Exposició de Romansos que per espai d'una mesada restà oberta. Sota el tema indicat, el senyor Joan Amades va parlar de l'antiquíssim origen del romanso, segurament anterior al temps de la impremta, perquè tan aviat com va establir-se ja va dedicar-se a l'estampació de fulles populars; de la seva notable influència en la cultura del poble, dels diversos aspectes que atenyia la literatura de canya i cordill que durant molts anys va constituir la sola premsa del poble, que esperava amb ànsia el diumenge el romanso o ventall nou que havia d'explicar-li el fet més remarcable de la setmana.

També va recalcar el caire teatral de certs romansos que a tall de sermó, diàleg o conversa varen precedir els primers sainets populars, els quals constitueixen la primera manifestació escrita del nostre teatre popular.

El senyor Aureli Capmany va recitar alguns romansos de caràcter narratiu tals com Sermó de la Murmuració, Conversa dels

Quatre Aprenents, La Sogra i la Nora, Estralls d'un Caragol, La Vida dels Pastors, etc.

Finalment, el baríton senyor Ramon Crespo cantà Els Xafarroques, (cançó de bandolers), El Diví als Mortals (de Passió), El Rellotge de la Passió, La Confessió de la Pastora (amorosa), La Paula i en Jordi (festiva), Donya Quitèria Carrupa (humorística), El Poble alegre (nadala), La Tuies (festiva), bells exemples de la part lírica del romanso en el qual trobem el llevat de diverses cançons populars publicades pels senyors Milà i Fontanals i Pelai Briz.

LA RESTAURACIÓ DE LES CASES DELS CANONGES.—Les obres de restauració que l'arquitecte senyor Jeroni Martorell ha projectat i actualment està portant a terme a les cases esmentades, foren àmpliament explicades en la conferència que donà el dia 29.

Féu un anàlisi del deplorable estat a què havien arribat aquelles construccions del segle XIV i les mutilacions que havien sofert. Estudià totes les altres cases d'aquella època que encara sortosament es conserven senceres i els fragments que hi ha escampats empotrats en altres edificis.

De l'estudi de les cases dels canonges i d'un llibre d'aquella època, en el qual s'anotaven totes les despeses de reparacions de les cases del bisbe i dels canonges, va deduir-se la vida que portaven els qui les habitaven, i digué que l'area que ocupaven aquelles cases comprenia des de la cantonada de la Frereria, pel carrer de la Pietat, del Bisbe, de Sant Sever, fins a la casa de l'Ardiaca.

Per a documentar-se degudament en fer el projecte de restauració, estudià totes les cases d'aquella època que es conserven als carrers de Mercaders (on n'hi ha una que demana fervorosament ésser restaurada), Montcada, Basea, Lledó i d'altres, les quals li han proporcionat elements cabdals per a reconstruir la típica casa catalana de ciutat.

Referint-se a si amb tots aquests elements era possible de fer una intelligent restauració, digué que en les Cases dels Canonges hi ha l'arrel, i amb les dades que s'aportaran amb tot el que es va recollint del patrimoni arqueològic que ens ha quedat, esperava trobar la vida d'aquells temps, i poder fer reviuire la casa catalana amb totes les característiques del segle XIV.

REPRESENTACIONS ESCÈNIQUES DE SETMANA SANTA.—El dia 30, el senyor Francesc Blasi i Vallespinosa donà una conferència en la

qual féu l'exposició d'algunes manifestacions populars de Setmana Santa, çò és les processons que per aquest temps se celebren per quasi tot Catalunya.

Parlà de la processó de Verges (Baix Empordà) que és considerada com la més típica de Catalunya, principalment per la seva dansa de la mort o *Dansa Macabra*, la qual es balla per cinc comparses amb vestiments d'esquelets que van movent-se automàticament al só d'un bombo. No se sap que existeixi enlloc mes del món ni s'han pogut esbrinar les causes del seu origen.

A Rupit (Guilleries) també se celebra, a la nit del Dijous Sant, una processó molt interessant d'un marcat misticisme.

A Sant Vicens dels Horts, se celebra la processó dels pobres, anomenada així per ésser gent humil qui la forma i organitza. També està combinada amb escenes de la Passió i els parlaments dels personatges tenen un bell gust popular.

A Constantí (Camp de Tarragona) se celebra, per Pasqua, la processó de l'*Encuentro* la qual consisteix en treure al carrer la imatge de la Verge ricament ataviada, coberta la testa amb un vel blanc i la corona. Surt de la casa rectoral, i simultàniament surt de la sacristia el Santíssim Sagrament acompanyat de tota la clerecia revestida amb els millors ornaments. L'*Encuentro* es realitza a la portalada de l'església, on es descobreix la Verge i els cantaires entonen els *Regina coeli*. Amb el nom de *Processó dels Enamorats* se'n celebrava una de semblant en alguns indrets de Catalunya i del regne de València.

La processó, però, que té més anomenada, és la de Tarragona, d'una gran senzillesa dintre la seriositat més exigent. No és, però, comparable amb la de Sevilla, la més famosa de la Península, però que és una barreja de fanatismes, sensacions paganes i religiositat.

Parlà dels balls del *Contrapàs* i de la *Moixiganga* que més o menys interpreten passos de la Passió i són romanalla de les festes religioses que se celebraven dintre les esglésies de l'Edat Mitjana i que foren prohibides a darreries del segle XVIII. El primer és propi de l'Empordà, el Gironès, la Garrotxa, la Cerdanya, la Selva, el Bergadà, la plana de Vich, el Lluissanès i part del Rosselló. El segon, ho és del Penedès, del Camp de Tarragona i de la Conca de Barbarà. És vivent encara a Valls, Vilafranca del Penedès i Sitges.

Digué també que en els dies de Setmana Santa és de consuetud en molts indrets de Catalunya, representar el drama de la Passió al teatre o en altre lloc a propòsit. Entre les representacions sobre-

surt la que tradicionalment se celebra a Olesa de Montserrat, que és una excellent representació popular amb gran propietat.

Finalment, parlà del drama de la Passió per excellència, que es representa a Ober-Ammergau, poblet del Tirol bavarès, el qual és un cas de voluntat colectiva, puix que són uns senzills camperols els qui es converteixen en executants d'un drama ple de dificultats. Acabà explicant l'origen d'aquesta manifestació que es suposa a l'any 1633 i la forma com se representa gràcies a l'ambient, a l'esforç voluntari dels actors, humils artesans, i fins al paisatge dolç i magnífic de les muntanyes alteses que circumden la vall d'Ober-Ammergau.

La conferència fou ilustrada amb projeccions.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA.—El dia 4, alguns socis adscrits a aquesta Secció efectuaren una visita a la Casa de Convalescència de l'hospital de la Santa Creu, d'aquesta ciutat, sota el guiatge del P. Prior Mossèn Lambert Botey. Pogueren admirar el magnífic altar barroc i belles pintures murals que es conserven en la capella.

La galeria del pati ofereix un magnífic aspecte i en les escales es poden admirar les meravelloses rajoles vidriades, de gust artístic ben exquisit, que decoren les parets.

En la part destinada a les dones és de notar el Sant Crist que presideix el refector i també les rajoles vidriades de les parets que circumden la sala, així com també les del vestibul, les quals són excellentes exemplars del segle XVII.

Finalment es visità l'apotecaria, instal·lada en un claustre gòtic, on es conserven com una relíquia els artístics pots d'apotecari, els quals són veritables obres d'art adients a la seva servitud.

El dia 11 es féu una excursió a Sant Vicens de Calders, Arc de Barà, Roda de Barà i Torredembarra.

De Sant Vicens de Calders se segueix la carretera fins a l'Arc de Barà, el qual es troba a cosa d'una hora, i d'allà se segueix un caminet fressat que mena a l'ermita de Barà, situada en un rocam sobre mateix de la mar.

Finida la visita es féu cap al poble de Roda de Barà molt pintoresc de per fora, i d'allí es seguí el camí vers Creixell, on hi ha una gran casa amb marlets, de grans dimensions, que fa creure en un antic castell.

De Creixell anaren cap a Les Botigues de la Mar de Torredembarra on se celebrava una processó amb motiu d'haver-se rebut una imatge del Sagrat Cor, procedent de Tarragona, per via marítima.

Els dies 18 i 19 es féu una excursió a La Mussara, i d'allí a causa del mal temps es retornà a Reus, punt de partida, i s'anà a Tarragona on es visitaren les excavacions de la interessant necròpolis romana.

Finalment, el dia 25, es féu una excursió al Prat de Llobregat, per tal de visitar la granja «La Ricarda» i el Camp d'Aviació.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA.—Les excursions realitzades per aquesta Secció, foren:

El dia 4, amb skis, de Ribes a Núria, Puigmal, Pas dels Lladres, Collada de Toses i La Molina, on el mateix dia tingué lloc la cursa de parelles mixtes a Font Canaleta.

El dia 14, a La Molina, amb motiu del Campionat de Catalunya de skis, fons.

Els dies 17 al 19, es feren diverses excursions: De Puigcerdà a Bourg-Madame, Porté, coll de Puimorens, vall i cim de Coma d'Or, Porté, cim de Padrons, Porté i retorn a Puigcerdà.

De Puigcerdà a Martinet, refugi Cèsar A. Torras, cim de Comabona, Prats d'Aguiló i retorn.

De La Molina al Puigllançada i retorn.

De Puigcerdà a Font Romeu, Les Bulloses, Mont-Lluís i retorn.

Cursa d'habilitat, amb obstacles, a La Molina, premis Wintsch.

Finalment, el dia 25, s'efectuà una cursa d'alta muntanya per a skiadors de fons, per equips de dos corredors, de La Molina a Puig d'Alp, coll del Pal, Puigllançada i Font Canaleta.

SECCIÓ D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA.—El dia 4, es visitaren les col·leccions de trajos del senyor Manuel Rocamora i Vidal; el dia 11, es visità el Museu Arqueològic Episcopal d'aquesta ciutat, i el dia 25, es féu una visita a la nova església de Santa Engràcia, de Sant Andreu de Palomar.

SOCIS INGRESSATS DURANT EL PRIMEL TRIMESTRE DE 1928.—Lluís Riera i Schilling, Jaume Soler de la Fuente, Antoni Julià i Frats, Artur Fontanet i Alabart, Josep Mir i Servat, Antoni Nicolàs de Laval, Ernest Iglesias i Puig, Manuel Talens i Anglasell, Josep Escursell i Casanovas, Josep Riera i Puntí, Lluís Vilanova i Puig, Mateu Serra i Riera, René Aubourg i Coineau, Joan Baurier i Trivollier, Josep Mestre i Mitjans, Domènec Soler i Rebollar, Narcís Molins i Fàbregas, Josep M.ª Cruzet i Sanfeliu, Emili Loquens i Rezzel, Manuel Colomer i Masdeu, Amèrica Cazes i Viladomat, Lluís

M.ª Masoliver i Martinez, Tomàs Montsech i Baqués, Josep M.ª de Gispert i Cruz, Josep Ventura i Castelló, Manuel Bertrand i Mata, Norman King, Josep Guillemot i Sagristà, Pere Marfany i Vilarasau, Frederic Folch i Pi, Antoni Suqué d'Espona, Miquel Coll i Alentorn, Joaquim Biosca i Cases, Josep Serra i Roca, Josep Riera i Arqué, Francesc Serra i Serra, Francesc Pujol i Algeró, Cels Gomis i Serdañons, Alexandre Ginesta i Pons, Concepció Patxot i Rabell, Alfred Pareras i Borrell, Francesc Fontanillas i Cidera, Cluís Gibert i Riera.

Noves

SKIADORS DEL CENTRE AL GUADARRAMA.—Corresponent a la invitació que adreçaren a la nostra Secció d'Esports de Muntanya les entitats madrilenyes, aquesta designà els dos skiadors millor classificats en les proves corregudes, per a què es trasllessin a Madrid i el Guadarrama, i la representessin en el Campionat d'Espanya de skis-fons, que s'havia de celebrar.

Els senyors Josep M.ª Guilera i Ernest Mullor, que foren els nostres representants, participaren en aquesta prova, disputada el dia 19 de març, en un trajecte de 25 quilòmetres, pels voltants del port de Navacerrada. Lluitaren contra 12 corredors del «Club Alpino Español» i 8 de «Peñalara», efectuant dues voltes a un circuit que, encara que ben marcat i controlat, els era desconegut.

El senyor Guilera es classificà en quart lloc, i fou una llàstima que el seu company d'equip abandonés la cursa quan faltaven pocs quilòmetres per a l'arribada.

La classificació oficial fou la següent:

Primer: Ricard Arche, del C. A. E., 2. h. 47 m., 8 s.

Segon: Manuel Pina, de Peñalara, 2. h., 52 m. 0 s.

Tercer: Joaquim Martinez Simancas, de Peñalara, 3 h., 3. m. 30 s.

Quart: Josep M.ª Guilera, del C. E. de C., 3 h. 4 m. 0 s.

Quint: Enric Parache, del C. A. E., 3 h. 8 m. 40 s.

seguint fins a deu classificats.

L'endemà romangueren encara allí, on presenciaren el Campionat de Salts, el qual fou guanyat pel senyor Ricard Urgotti, i el mateix vespre empengueren el viatge de retorn.

Durant la seva estada a la «Sierra», foren hostes del «Peñalara» en el nou i espaiós Xalet de Navacerrada i, després de la cursa, el «Club Alpino Español» els obsequià amb un sopar en el seu xalet, on es reuniren amb ells, les Directives de les dues entitats madrilenyes.

VISITA DE LA SOCIETAT «IRIS».—Alguns socis de la Secció Excursionista de la Societat «Iris», de Mataró, efectuaren el dia 25 una visita al CENTRE. Foren atentament rebuts per alguns membres de la Junta Directiva els quals mostraren als visitants els diversos departaments de la casa i l'organització de la mateixa especialment pel que fa referència a la Biblioteca i Arxiu Fotogràfic.

Bibliografia

IGNACIO PUIG, S. J.—*El Observatorio del Ebro - Idea general sobre el mismo.*—188 pp., 17 x 24 cm.—Tortosa, 1927.

La Companyia de Jesús té membres de veritable mèrit en tot el que es refereix a les Ciències Físiques i Naturals. En aquest sentit és famós l'Observatori de l'Ebre, perfectament muntat per a l'estudi de l'Astronomia, la Meteorologia i la Geofísica. Aquest volum - molt ben presentat, i amb força gravats demostratius i representatius de les diverses instal·lacions i aparells - és un estudi de conjunt de les instal·lacions que té l'Observatori i dels treballs que porta a cap.

Després de donar algunes indicacions sobre la fundació i desenvolupament de l'entitat, s'hi estudien els treballs de Geofísica que es fan a l'Observatori, pels quals està aquest dotat d'una instal·lació sísmica completa. A això s'afegeix l'estudi del magnetisme terrestre i dels corrents telúrics.

Una altra de les tres seccions principals de l'Observatori és la de Electro-meteorologia, on s'estudien tots els fenòmens atmosfèrics. La tercera secció està destinada a l'estudi de la Helio-Física: constitució del Sol, taques i fàcules, protuberàncies solars.

El volum termina amb una exposició de l'actuació externa de l'Observatori: publicacions, treballs d'investigació, col·laboracions i organitzacions externes.

Biblioteca

REVISTES INGRESSADES ULTIMAMENT.—Sumaris resumits.

NATIONAL GEOGRAPHIC MAGAZINE

- Keyhoe, D. E.—*Seeing America With Lindberg*.—1928-1.
 Chater, M.—*Dalmatian Days*.—1928-47.
 Hildenbrand, H.—*Medieval Glory Haunts the Eastern Adriatic*.—1928-65.
 Nelson, E.-W.—*Bird Banding, the Tellale of Migratory Flight*.—1928-91.
 Pidgeon, Harry.—*Around the World in the «Islander»*.—1928-141.
 Casserly, Gordon.—*The White City of Algiers*.—1928-206.
 Cooper, M. C., and Schoedsack.—*The Warfare of the Jungle Folk*.—1928-233.
 Chater, M.—*Michigan, Mistress of the Lakes*.—1928-269.
 Knott, F. P.—*Artist Adventures on the Island of Bali*.—1928-326.
 Cobham, A. J.—*Seeing the World from the Air*.—1928-349.
 Grosvenor, G.—*The Great Falls of the Potomac*.—1928-385.
 Wilstach, Paul.—*Holidays Among the Hill Towns of Umbria and Tuscany*.—1928-401.
 Hutchison, I. W.—*A Walking Tour across Iceland*.—1928-467.
 Hanson, Earl.—*The Island of the Sagas*.—1928-499.
 Lindberg, Charles A.—*To Bogotá and Back by Air*.—1928-529.
 Shoults, Worth E.—*The Home of the first Farmer in America*.—1928-603.
 Sanford, G. Alden.—*A Vacation in a fifteenth Century English manar House*.—1928-629.

NOVES ADQUISICIONS

- SCHEINER, J.—*Les Sokols*.—Prague, 1925.
 SCHEINER, JOSEF.—*The Sokols*.—Prague, 1920.
 SOKOLS, LES.—(Número special de la Gazette de Prague publié a l'ocasion de la VIIIe Fête fédérale des Sokols).—Prague, 1926.

GIRONA Y VIDAL, MANUEL Y ANA.—*Memoria sobre la Construcción del Cimborio de la Catedral Basílica de Barcelona*.—Barcelona, 1915.

RAMOND.—*Voyage dans les Pyrénées précédé de la Jeunesse de Ramond*.—Lyon, 1927.

CLUB ALPIN FRANÇAIS, PYR. CENTRALES.—*Onze Jours en Ariège et Andorre. Compte rendu de la Réunion générale*.—Toulouse, 1926.

MUSEUS D'ART I D'ARQUEOLOGIA DE BARCELONA.—*Guia sumaria*.—Barcelona, [s. d.].

SARTHOU CARRERES, CARLOS.—*Guia turista de la Provincia de Valencia*.—Valencia, 1927.

SANTAMARIA, JOAN.—*Visions de Catalunya (Catalunya Nova)*.—Barcelona, 1927.

DONATIUS

UNIUN DALS GRISCHS.—*Il Chalender Ladin. XVIII annada*.—1928, (del senyor Josep M.ª Guilera).

FLUCKIGER, ALFRED.—*Du jauchzende Winterlust!*—Zurich, 1928, (de la Secció d'Esports de Muntanya).

BAADER, DR. UND SCHNEEBERGER, H.—*Sprunglauf-Langlauf*.—Hamburg, (de la Secció d'Esports de Muntanya).

FANCK, ARNOLD UND SCHNEIDER, HANNES.—*Wunder des Schneeschuhs*.—Hamburg, 1928, (de la Secció d'Esports de Muntanya).

PUJOL I AIGUERÓ, F.—*Orientacions d'Excursionisme*.—Barcelona, 1928, (de l'autor).

F. T. D.—*Atlas Universal*.—Barcelona, [s. d.], (del senyor Gonçal de Reparaz, fill).

F. T. D.—*Atlas Universal y Especial de América*.—Barcelona, [s. d.], (del senyor Gonçal de Reparaz, fill).

MALUQUER I VILADOT, JOAN.—*Records d'un Viatge al Senegal*.—Barcelona, 1928, (de l'autor).

DURÁN Y CAÑAMERAS, F.—*Los Condes de Bearn y de Foix como señores de Castellvell*.—Madrid, 1927, (de l'autor).

MATEU I LLOPIS, F.—*Acuñaiones monetarias durante las Germanias*.—Castellón, 1928, (de l'autor).

GOURDON, MAURICE.—*Note sur l'Izard des Pyrénées*, (de l'autor).